

Aspecte ale luptei moșilor pentru pământ oglindite în documentele de arhivă

TRAIAN RUS

„Au venit trei țărani din Țara Moșilor care au fost întotdeauna centru de rezistență națională, oameni săraci, lipiți pământului, fără ogor, trăind din venitul pădurilor. Cine nu-i știe pe morți mergând cu calul purtând hîrdatele în spinare? Cine nu știe de cîntecul cu care-și întovărășește rătăcirea? Și cine nu știe că în văile moșilor n-a putut pătrunde nici o stăpînire străină? Cine nu știe că acolo a fost o admirabilă cetate românească înaintea căreia orice pătrundere străină s-a zdrobit? Cine nu vede plutind în aer, ca o închipuire, steagul de la 1848, pe care l-au ținut în mină și moșnegii și femeile apărînd drepturile națiunii române în acel cuib de vulturi care a fost Țara Moșilor? Și au venit domnule prim-ministru la mine — și cu încredere las plîngerea lor pe masa dumitale, care dumneata dacă nu poți guverna acolo unde ar fi trebuit să guvernezi nu poți da înapoi cînd se înfăptuiește o nedreptate pe care ești dator să o repari imediat — au venit trei flăcăi frumoși de acolo și mi-au spus: noi am venit, dar nu ne putem întoarce căci ne așteaptă nu numai mizeria, ne așteaptă răzbunarea. A cui răzbunare? Răzbunarea vechiului stăpîn de păduri ungur, a urmașului încălcătorilor din evul mediu, a celor care au pus plugul de fier pe grumazul poporului român”¹.

Aceste cuvinte — ce redau sumbra tragedie a moșilor datorită unui trecut de crîncenă exploatare socială și națională din partea statului și autorităților dualiste — aparțin lui Nicolae Iorga și constituie conținutului interpelării adresate șefului guvernului în ședința Adunării Deputaților din 18 decembrie 1923 în problema pădurilor și pășunilor comunale ce trebuiau constituite, conform legislației agrare, pentru așezările din Munții Apuseni — vatră străbună de pământ românesc. Intervenția directă a marelui savant în favoarea moșilor a fost determinată de abuzurile săvîrșite cu ocazia înfăptuirii reformei agrare — „care reprezintă sentimentul nou al unei generații întregi” — de eludare a legii de către marii proprietari de păduri și întreprinderi forestiere — G. Banffy, M. Tischler, Grödel, I. Urmănczy, A. Bürger, A. Banffy, Bayer și alții — „bogați și cu vază politică”².

Documentele arhivistice confirmă întru totul abuzurile la care se referă Nicolae Iorga în interpelarea sa. Astfel, contele G. Banffy „absentistul și mare agitator contra statului român”, încălcînd prevederile legale, a cedat dreptul de exploatare asupra celor 12.000 jugăre de pădure, situate în hotarul a 20 așezări moșești din zona Huedinului, Societății „Fehervizi” prin contractul din 30 noiembrie 1919 și Societății „Bihor — Sălăgeanu” prin directorul ei Fischer, la 17 octombrie 1922. În exploatarea acestei suprafețe a fost antrenată și Societatea „Călățele” care avea ca principal proprietar pe baronul Grödel.

Comisia de ocol Huedin, prin hotărîrea din 7 decembrie 1922, a declarat expropriată întreaga suprafață. În urma apelului moșierului și societăților, Comi-

¹ Monitorul Oficial, nr. 22, 18 octombrie 1923, p. 344.

² Arh. St. Buc., fond Ministerul Justiției, Direcția judiciară, dosar 95/1923, f. 186.

sia județeană, invocând dreptul ce decurge din art. 36 al Legii agrare, a scutit de la expropriere 70 la sută din suprafața respectivă, fără a cere în prealabil aprobarea Comitetului Agrar. În realitate, moșierul nu deținea nici un fel de instalație industrială pe această suprafață.

Ancheta întreprinsă la cererea țăranilor, de Înalta Curte de Casație și Justiție, ajunge la concluzia că hotărîrea Comisiei județene, care a adus prejudicii serioase moșilor și mari profituri proprietarului, constituie un motiv de indignare pentru locuitorii din zona Huedinului care se văd despuiați de drepturile ce le-au fost conferite de legea agrară dar pe care autoritățile, chemate să o aplice, „prin modul de procedare, le-a înlăturat în folosul aceloră pe care locuitorii de veacuri i-au privit ca asupritorii și exploataorii lor”. Avînd în vedere că această stare de lucruri a creat o atmosferă de neîncredere printre moși „în autoritățile însărcinate cu aplicarea legii agrare în Ardeal”, în raportul încheiat în urma anchetei se propune revizuirea hotărîrii Comisiei județene în favoarea țăranilor nedreptățiți, pentru a preîntîmpina „o acțiune violentă din partea acestor oameni veșnic în acțiune contra asupritorilor de veacuri”. Consideră că cei însărcinați cu aplicarea legii trebuie să respecte întru totul spiritul de dreptate ce a fost în cugetul și în sufletul aceloră care au înlăptuit reforma agrară „cu scopul dezrobirii muncitorilor de pămînt”³.

În unanimitate, țăranii „reactivi în contra nedreptăților” s-au opus aplicării hotărîrii Comisiei județene, avertizînd că „fiecare copac costă un cap de moș”. Conștienți că în lipsa suprafeței respective nu au posibilitatea „să exercite industria lor casnică cu material lemnos ce le era asigurat prin lege, rămînînd în suferințe, pe cînd exploataorii se îmbogățeau în paguba lor”, moșii s-au ridicat la luptă. Semnalul l-au dat cei din Răchitele, județul Cojocna, care au protestat cu hotărîre împotriva „acaparatorilor prin fraudă a pădurilor cuvenite lor pe baza legii agrare”. La 22 noiembrie 1922 „s-au dus la pădure înarmați cu topoare, securi și ciomege”, au dezarmat pădurarii și au alungat pe cei ce exploatau materialul lemnos. Acestora li s-au alăturat așezările moșești păgubite prin modul defectuos de aplicare a legislației agrare.

Revoluția țăranilor „a fost înăbușită prin metode barbare” de o companie de jandarmi comandată de cpt. Brudea, prin aceasta urmărindu-se după cum se subliniază într-un document al vremii, „de a-i îndepărta pe moși a mai reclama dreptul lor la pădure” și a asigura astfel „exploatare liberă folosință a materialului lemnos”. La banchetul oferit de moșier, la Huedin în hotelul „La tigrul”, în cinstea acestei „victorii”, cel ce a condus cu cruzime represaliile și-a încheiat toastul cu cuvintele „Beau singele moșilor!”.

Prim-procurorul județului Cojocna a ordonat punerea sub acuzare a 50 de moși „pentru violență”, a primarului și notarului din Răchitele „ca agenți provocatori” și a unui inginer silvic „ca instigator”. Jandarmii și comandantul lor au fost absolviți de învinuire sub motivul că faptele reclamate de țăranii „nu sînt dovedite”, ceea ce a provocat indignarea locuitorilor Țării Moșilor. De teama izbucnirii unor noi revolte, în special în cele 20 așezări aflate în proces cu moșierul Banffy⁴, s-a ordonat de către Ministerul Justiției efectuarea unei anchete. În urma cercetărilor întreprinse, procurorul de la Înalta Curte de Casație ajunge la concluzia că acțiunea țăranilor a fost justă deoarece moșii s-au opus exploatareii pădurilor de către moșier „nu în mod violent”. Condamnînd intervenția brutală a jandarmilor, soldată cu rănirea și arestarea unora dintre țăranii, cere anularea hotărîrii prim-procurorului județului Cojocna, deoarece „răbdarea moșilor” și

³ Arh. St. Cluj, fond Reforma agrară din 1921, dosar 1, f. 141—145.

⁴ Este vorba de: Răchitele, Frăsinet, Serind, Calata Mare, Rogojel, Dealul Botii, Buteni, Ciucea, Vișag, Tranis, Secueni, Bociu, Bologa, Sebișul Mare, Lunca Vișagului, Belis, Poieni, Mărgău, Mănăstireni, Buteni.

„o reacțiune violentă“ din partea acestora „nu se știe prin ce jertfă se va putea potoli“⁵.

În numele moșilor, Amos Frincu, în calitate de apărător al acestora, intervine, printr-un memoriu la șeful guvernului, căruia i-a solicitat sprijinul pentru a se curma „fără amânare jaful și nelegiuirea“ și să se aplice sancțiuni aspre celor vinovați de săvârșirea de abuzuri⁶. La rîndul său, Inspectoratul județean silvic care a condamnat abuzurile săvârșite în problema reformei agrare, consideră că pădurile în litigiu, în apărarea cărora s-au ridicat la luptă locuitorii din Răchitele și așezările vecine, trebuie să intre, de drept, în posesia moșilor. „Nimic nu îndreptățește — se arată în raportul din 31 ianuarie 1924 — să protejăm un grup de persoane bogate și influente, ca prin acest act să răpim drepturile legitime ale locuitorilor, luîndu-le păduri de o imensă valoare și lăsîndu-le în folosul unei societăți care este contribuită pentru a frauda locuitorii la baza lor“⁷.

Guvernul, „alarmat de situația moșilor“, a numit o comisie care să cerceteze nemulțumirile acestora și să propună măsuri concrete în vederea „ridicării stării economice“ a locuitorilor Munților Apuseni. Activitatea acesteia, cu toate că i s-au prezentat la Cluj de către moși peste 1000 de scrisori cu nemulțumirile și doleanțele lor, s-a concretizat doar în telegrama din 12 aprilie 1924 adresată ministrului agriculturii în care se propune: oprirea exploatării pădurilor de către firmele forestiere, anularea hotărîrilor comisiilor de ocol și județene ce privesc pe marii proprietari ai pădurilor din Țara Moșilor aflate în județele Cojocna, Turda-Arieș, Alba Inferioară, Bihor și în vechiul Zarand; începerea unei noi proceduri de împrăprie și exproprie pentru așezările moșești⁸.

Sub presiunea opiniei publice și a hotărîrii moșilor de „a pune din nou mîna pe topor“, instanțele judecătorești i-au achitat pe participanții la revoltă de la Răchitele sub motivul că acțiunea acestora „a fost legitimă“ deoarece s-a încălcat „fățiș legea și dreptul în aplicarea reformei agrare“⁹.

O amploare deosebită au cunoscut acțiunile de protest și revoltă ale moșilor împotriva moșierului absentist I. Urmanczy care „azi alarmează străinătatea contra valachilor barbari“, cunoscut fiind că în 1918 „a pus și ars pe rug 46 de moși de la Belis — Bălcești“. Încălcindu-se prevederile legislației agrare, acestuia i s-au scutit de la exproprie, din totalul de 24.000 jugăre exploatate de Societatea „Călățele“ în decursul vremii, pe baza unui contract oneros încheiat cu sprijinul direct al autorităților austro-ungare, o suprafață de pădure în întindere de 2.000 jugăre. În același mod s-a procedat și în cazul domeniilor contelui U. Teleky, contesei Clementina Mikes și baronului Kemeny.

Doleanțele moșilor, cu trimitere directă la așezările din zona Huedinului, au fost expuse în fața regelui Ferdinand de către o delegație formată din 100 țărani. Monarhul a pus următoarea rezoluție pe memoriul țăranilor, la 18 decembrie 1925: „În tot cazul nu voi lăsa să piară nici pe moși, nici dreptatea lor“¹⁰. Acest răspuns „părintesc“ s-a concretizat doar în trimiterea pentru ajutorarea moșilor a două vagoane de cereale, ajutor considerat de presa oficială, cu mult zgomot, ca „o mică mîngiere și un început de serioasă nădejde în acțiunea de salvare a guvernului“. De fapt scenariul a fost asemănător cu cel din 1919, cînd, la Cîmpeni și Cluj, regele recunoscînd ca îndreptățite doleanțele locuitorilor Țării

⁵ Arh. St. Cluj, fond Donația Amos Frincu, dosar 12, f. 271.

⁶ „Patria“, VI, 156, 26 iulie 1924.

⁷ Arh. St. București, fond Ministerul Justiției, Direcția judiciară, dosar 95/1923, f. 197.

⁸ Arh. St. București, fond Președinția Consiliului de Miniștri, dosar 3/1924, f. 175—176.

⁹ Idem, dosar 13/1924, f. 115; Arh. St. Cluj, fond Reforma agrară din 1921, dosar 1, f. 49.

¹⁰ Arh. St. Cluj, fond Reforma agrară din 1921, dosar 1, f. 49.

Moșilor, a promis că „pădurile și pășunile din Munții Apuseni vor fi ale moșilor”¹¹.

Grija „părintească” a monarhului și „acțiunea de salvare” a guvernului s-au văzut și în atitudinea pe care aceștia au adoptat-o față de conflictul dintre moși și marele proprietar Mauriciu Tischler, care a durat ani de zile, pricinuind pagube enorme țăranilor.

Comisia de ocol Huedin, avind în vedere prevederile legii de reformă agrară și faptul că „locuitorii munților au conștiința nemutabilă că pădurile și pășunile au fost ab antice proprietatea moșilor” prin hotărârile din 27 mai, 11 și 13 iunie 1925, a expropriat, după cum era firesc, în întregime domeniul Tischler — Bürger din Țara Moșilor, în întindere de 15.962 jugăre, în scopul împroprietăririi localităților Vișag, Tranis, Beliș, Rogojel, Secueni, Ciucea, Poeni, Baci, Lunca Vișagului și Bologa.

Nemulțumiri, moșierii cer revizuirea acestor hotărâri. Comitetul Agrar pentru a cunoaște adevărata situație delegă la 4 noiembrie același an pe inspectorii generali Ion Popescu-Pera și Grali Golgoteanu să cerceteze această problemă la fața locului și, în funcție de rezultat, să facă propuneri corespunzătoare, în baza raportului prezentat de aceștia, Comitetul Agrar, prin decizia din 18 martie 1926, a scutit de la expropriere o suprafață de 8.588 jugăre, celor 10 așezări moșești repartizându-li-se doar 7.374 jugăre pentru constituirea de păduri și pășuni comunale.

Comisia de ocol Huedin, căreia i s-au adresat moșii, trecînd peste decizia Comitetului Agrar, hotărăște, la 7 ianuarie 1927, a doua expropriere a domeniului Tischler-Bürger, hotărâre ce a fost validată și de comisia județeană. Și de data aceasta, cei doi moșieri înaintează cererea de revizuire în care, pe tonul arrogant al fostului stăpîn din imperiul dualist, consideră că „într-o țară constituțională este inadmisibil ca un for subaltern să declare neexecutabilă hotărîrea celui mai înalt for și să anihileze hotărîrea definitivă a ultimei instanțe”, ceea ce constituie „violare de lege și exces de putere” din partea autorităților locale „un fel de bolșevism”. Trec însă sub tăcere pagubele enorme aduse așezărilor moșești, prin exploatarea materialului lemnos de pe suprafața în litigiu, a cărei valoare s-a ridicat la 43.130.000 lei. În încheierea petiției, ei, asupritorii rapaci și nemiloși, se erijează în apărătorii legii și ai ordinii de drept. „Nimic nu este mai primejdios pentru existența unei națiuni — concluzionează aceștia — decît această desconsiderare a legii și a hotărîrilor judecătorești care apără drepturile cetățenilor căci ele conduc la zdruncinarea ordinii sociale”¹².

Comitetul Agrar admite cererea de revizuire a moșierilor și anulează hotărîrea Comisiei de ocol Huedin, ceea ce, pe bună dreptate, provoacă noi nemulțumiri în rîndul moșilor. La 24 iunie 1928, de pildă, cei peste 2.000 de moși adunați la Fîntînele pentru a cinsti „memoria celor căzuți în lupta contra ungurilor pe acest teritoriu în anul 1848” au cerut urgentarea lucrărilor de reformă agrară și constituirea de pășuni și păduri comunale din suprafețele deținute de marii proprietari¹³. Agitația ce domnea în Țara Moșilor a determinat Ministerul Agriculturii și Domeniilor să dispună reluarea cercetărilor în problemele ridicate de moși. Ancheta întreprinsă a evidențiat că raportul întocmit de Popescu-Pera și Golgoteanu și care a stat la baza deciziei Comitetului Agrar, este un fals grosolan. La aceeași concluzie au ajuns și reprezentanții guvernului — Gh. Tătărescu și Gh. Cipăianu — trimiși la Cluj și Huedin pentru cercetarea plîngerilor moșilor. Concluzionînd că problemele ridicate de aceștia, în decursul anilor, sînt „drepte și de facto și jure” au promis, în numele prim-ministrului, că împroprietărirea moșilor se va face în conformitate cu prevederile legii agrare.

¹¹ Ibidem, f. 135.

¹² Ibidem, f. 96—98.

¹³ Arh. St. București, fond Ministerul Justiției, Direcția judiciară, dosar 81/1928, f. 18.

Cazul a fost deferit Parchetului Cluj și apoi prin declinare de competență celui de Ilfov care, prin judecătorul de la Cabinetul 7 de instrucție, ajunge la concluzia că cei doi inspectori generali nu s-au deplasat în comunele respective pentru stabilirea situației de fapt și cunoașterea nevoilor reale ale țăranilor în concordanță cu prevederile legii agrare. S-au mulțumit „să ia numărul capilor de familie“ de pe un certificat prezentat de Tischler în care se specifica „numărul caselor și nu al capilor de familie“. De asemenea, în raportul întocmit, n-au specificat că localitățile aflate în litigiu sînt în zonă de munte, iar ocupația de bază a moșilor o constituie creșterea animalelor și prelucrarea lemnului, ceea ce, conform legislației agrare, îi îndreptățește la împroprietărirea cu întinderi mai mari de păduri și pășuni. Reaua credință de care au dat dovadă cei doi inspectori, rezultă și din faptul că cercetarea problemelor multiple ridicate de moși s-a realizat superficial, timp de o zi, iar raportul înaintat Comitetului Agrar l-au redactat la Cluj „la sugestiile oamenilor lui Tischler“. Deși falsul este evident reprezentantul justiției opiniază că aceste concluzii la care au ajuns Popescu-Pera și Golgoteanu se datoresc „neglijenței și lipsei de conștiință în deplinirea atribuțiunilor și nu intenției delictuoase“ și ca urmare fapta lor nu se poate considera „a fi răspundere penală“.

Încercarea de a abate pe alt drum procesul intentat moșierilor, a determinat pe moși să adreseze Tribunalului Ilfov, la 28 august 1930, un memoriu în care cer cu hotărîre sancționarea prin condamnare a inculpaților și a tuturor complicilor lor „agenți provocatori, autorii lor principali și subsidiari ori tăinuitori, traficanți de influență“ și obligarea acestora de a plăti integral toate daunele materiale și morale cauzate comunelor. Din citirea cu atenție a acestui memoriu — rechizitor rezultă că pădurile și pășunile din Munții Apuseni au fost răpite, în decursul veacurilor, de la moși de către „statul ungar și magnații unguri ca domenii private“. Întinsele suprafețe aflate în litigiu au trecut din proprietatea baronului Iosika „pe prețuri de batjocură“ în posesiunea „actualilor speculatori de obîrșie străină“. După ce se arată că întinșii codrii din Țara Moșilor „au format obiectul altor zece revoluțiuni și al memorandelor fără sfîrșit la Curtea din Viena“ se subliniază aportul moșilor la înfăptuirea Marii Uniri, plătind devotamentul lor nemărginit față de patria română „cu o serie lungă de martiri, unii arși pe rug, alții asasinați“. După ce se trec în revistă acțiunile întreprinse de moși, în perioada 1922—1930, pentru apărarea drepturilor lor, precum și promisiunile făcute de rege și guvernele ce s-au perindat la cîrma țării, autorii memoriului consideră că modul cum s-a acționat de către moșieri demonstrează că „s-a lucrat cu plan diabolic pentru dezbrăcarea de drepturi agrare a sătenilor cu mijloace nelegale, fătîșe și oculte“ care au împins pe moși „la fapte de apărare legitimă cum au fost cele pedepsite prin achitare de justiție de la Albac și Răchitele“¹⁴.

Deoarece Cabinetul 7 de instrucție Ilfov prin ordonanța definitivă din 16 octombrie 1930 declară stinsă acțiunea publică deschisă împotriva lui Golgoteanu, care s-a sinucis în timpul anchetei, și a clasat problema deoarece s-a constatat că Popescu-Pera „a lucrat fără intenții delictuoase“, moșii, printr-o petiție, au ce-

¹⁴ Este vorba de revoltele moșilor din Răchitele, județul Cojocna (noiembrie 1922), despre care am relatat, și din Albac, județul Alba Inferioară (vara anului 1922). Din ordinul ministerului agriculturii, o întinsă suprafață de pădure, proprietatea statului a fost dată pentru exploatare antreprenorului Gross, pădure stăpînită din vechime de către moși prin sistemul arendării. Locuitorii din Albac s-au opus acestei hotărîri, au intrat cu forța în pădure și, cu arma în mînă au interzis pătrunderea străinilor pentru exploatarea suprafeței respective. Rezistența dirză a moșilor a avut drept rezultat constituirea, din această suprafață, în urma împroprietăririi, a pășunii și pădurii comunale.

rut din nou sechestrarea averii inculpaților. Judecătorul de instrucție a respins această cerere ca „neadmisibilă“.

Avându-se în vedere că „lumea moșilor este neliniștită“ iar în așezările din Munții Apuseni există „o stare de nemulțumire“ s-a ordonat Parchetului din Cluj, la 3 decembrie 1930, să efectueze un „supliment de cercetare“ cu privire la Popescu-Pera. Verificările întreprinse au evidențiat, printre altele, faptul că în litigiul dintre moși și moșieri au intervenit „o serie de samsari de afaceri, politicieni din toate partidele“. În 1926, de exemplu, au început tratative între stat și Tischler pentru cumpărarea moșiilor respective cu suma de 60.000.000 lei, care apoi să fie vândute moșilor la prețuri de expropriere. În 1928 s-a încercat din nou punerea pe tapet a vânzării întinselor suprafețe de pădure, intenția neputându-se materializa datorită protestului vehement al moșilor. În timpul guvernării național-țărănistă, s-au reluat tratativele cu Tischler, căruia i s-a propus o despăgubire de 90.000.000 lei plus o suprafață de pădure în întindere de 4.000 jugăre în altă parte. În urma protestului opiniei publice, a intervenției apărătorilor moșilor în Parlament această afacere oneroasă a eșuat. De asemenea, a rezultat încercarea moșierilor de a corupe avocații moșilor cărora le-au promis suma de 8.000.000 lei dacă „abandonează lupta pentru revizuirea procesului de expropriere“¹⁵.

Deși dreptatea era de partea lor, moșii n-au reușit, în perioada respectivă, să intre în posesia întinselor suprafețe de păduri ce le reveneau de drept prin reforma agrară și pentru că Tischler „plasa întotdeauna unde trebuia banul“ și astfel cererile drepte ale acestora „nu întâlneau decât refuzuri dușmănoase“¹⁶.

În timpul anchetei ordonate, la începutul lui decembrie 1930, Popescu-Pera, în interogatoriul luat, nu a recunoscut învinuirea ce i s-a adus, declarând că a „lucrat cu toată onestitatea, neputând interesul proprietarului Tischler“. Cu toate acestea, ancheta a scos în evidență faptul că Golgoteanu a fost „necinst“, lăsând să se înțeleagă prin activitatea desfășurată, că este „favorabil lui Tischler“ deoarece „așa vrea ministrul respectiv de pe atunci“. La rîndul său, Popescu-Pera, cu toate că a pretextat „motivul cu teamă de ministru“, prin modul în care a acționat în problema cercetărilor în Țara Moșilor s-a „solidarizat cu interesele moșierilor“¹⁷.

La 9 februarie 1931, Curtea de Apel din București ajunge la concluzia că atitudinea infractoare a celor doi inspectori generali nu se datorește neglijenței ori ușurinței în îndeplinirea atribuțiilor de serviciu, ci implică intenția frauduloasă, în sensul că raportul întocmit cuprinde „acel date neadevurate cu bună știință și cuget vădit de a părtini pe proprietarul Tischler, în dauna părților potrivnice“. Ca urmare, hotărăște punerea sub urmărire a lui Popescu-Pera și trimiterea lui înaintea Tribunalului Ilfov spre a fi judecat conform legii¹⁸. Luarea acestei decizii a fost determinată și de faptul că în Munții Apuseni s-a creat „o stare de spirit zguduitoare“ ca urmare a tergiversării ani de-a rîndul, a aplicărilor corecte a prevederilor legii agrare. Tocmai ca urmare a acestei situații, revoltele care „fulgeră deocamdată numai ici, colo“ amenință „să se întindă și descарce asupra întregii Țării Moșilor, infometată și nedreptățită“¹⁹.

Țăranii considerau, pe bună dreptate, că acțiunea contra inculpatului Popescu-Pera are și un caracter național deoarece prin acest proces se urmărește „repararea unei monstruoase nedreptăți“ și repunerea moșilor, a „acestor vașnici luptători ai românismului“ în drepturile lor, dîndu-le posibilitate „de a trăi pe pămîntul unde soarta i-a hărăzit“. Pentru aceasta trebuia însă rupt „ultimul

¹⁵ Arh. St. Cluj, fond Reforma agrară, din 1921, dosar 1, f. 45—46.

¹⁶ „Graiul Moșilor“, II, 16, 18 iunie 1933.

¹⁷ Arh. St. Cluj, fond Reforma agrară din 1921, dosar 1, f. 26.

¹⁸ Ibidem. f. 26—27

¹⁹ Ibidem, f. 50.

lanț al iobăgiei“ după cum se sublinia în memoriul celor 10 comune adresat la 9 aprilie 1932 Ministerului Justiției²⁰.

Judecarea procesului a fost amînată din oficiu de mai multe ori „pentru lipsă de timp“ la aceasta contribuind activitatea febrilă desfășurată de cei șapte avocați angajați de Tischler „renumiți prin talentele lor“ printre care amintim pe Mitiță Constantinescu, fost secretar general al Comitetului Agrar și N. Nicolaescu, fiul președintelui Senatului liberal. În timpul guvernării P.N.T. s-a încercat de către președintele acestuia desemnarea unei „celebrități de apărători“ național-tărăniști pentru sprijinirea comunelor moșești în procesul cu Tischler, încercare ce a eșuat însă. Amos Frincu, în numele țărănilor a refuzat imixtiunea „politicismului de partid în chestiunea moșilor, cărora le-au făcut atît rău în trecut“, pentru „a evita compromiterea cauzei drepte apărată cu îndirjire în curs de aproape un deceniu“²¹.

Solidaritatea cu cauza dreaptă a moșilor din zona Huedinului a fost impresionantă. În perioada 1932—1933, de pildă, pe întreg cuprinsul Țării Motilor s-au organizat adunări cu participarea a mii de locuitori unde, printre altele, s-a cerut trecerea pădurilor „care au fost reclamate de comune ca proprietate și pe calea memorandelor și pe calea armelor în trecut „în proprietatea așezărilor“ moșești²². Totodată, s-a constituit „Comitetul de apărare pentru cauza moșilor“. „Alianța avocaților români din țară“ cu sediul la Cluj, și-a oferit cu generozitate serviciile. Apărătorii moșilor, printre care Amos Frincu și Istrate Micescu, au pledat în mod gratuit. Sumele necesare deselor deplasări ale delegaților comunelor la Cluj și București au fost suportate de diferite persoane particulare, distingîndu-se, în acest sens, căpitanul invalid Emil Stancu care, disperat de tergiversarea procesului și de metodele oneroase folosite de moșier, a rănit cu un foc de revolver pe M. Tischler, la 29 mai 1933, în Palatul de Justiție.

Moșii și-au expus din nou, cu fermitate, punctul lor de vedere în problema reformei agrare la întîlnirea pe care ministrul Emil Hațieganu a avut-o în ziua de 24 iunie 1934, la Huedin cu reprezentanțele localităților Ciucea, Poeni, Valea Drăganului, Lunca Vișagului, Bologa, Bedeciul, Mărgău, Răchitele, Visag, Trainis, Rogojel, Bociu, Călata și Bălcești²³. De asemenea, în mai 1934 cu ocazia consfătuirilor organizate de guvern la Cîmpeni și Huedin, la care au participat reprezentanții moșilor, primul ministru și opt miniștri, printre problemele discutate au figurat și cele referitoare la constituirea de pășuni și păduri comunale pentru așezările aflate în proces cu Tischler. Măsurile stabilite cu această ocazie, nefiind validate prin jurnal al Consiliului de Miniștri ori decizie ministerială, n-au putut fi traduse în viață. „A trecut vizita ministerială — remarca un bun cunoscător al situației moșilor — Țara Moșilor a rămas iarăși singură, uitată și tăcută. Arieșul în drumul lui le plînge durerea moșilor, iar tulnicile amarul vieții, munții nu mai au cîntece, nici văile liniște și pace“²⁴.

Procesul dintre moși și marele proprietar Tischler s-a încheiat în mai 1936. „De aproape 12 ani — se subliniază într-un articol apărut în presa vremii — procesul a fost purtat de la o instanță de judecată la alta, mereu a fost amînat din cauză că martorii sînt oameni care ocupau demnități mari așa că nu se puteau lăsa mandate de aducere contra lor“²⁵. Curtea de apel a condamnat pe Popescu-Pera la un an închisoare și amendă în bani, iar moșii au intrat în posesia pădurilor ce le reveneau, conform prevederilor legii de reformă agrară, din domeniul Tischler-Bürger.

²⁰ Ibidem, f. 67.

²¹ Ibidem, f. 81—82.

²² Arh. St. București, fond Președinția Consiliului de Miniștri, dosar 19/1933, f. 7.

²³ „Graiul Moșilor“, II, 17, 2 iulie 1933.

²⁴ Ibidem, II, 11, 27 mai 1934.

²⁵ „Graiul Moșilor“, II, 11, 14 mai 1936.

Terminarea acestui proces penal n-a însemnat însă încetarea luptei moșilor împotriva exploataților. Documentele de arhivă semnalează dese ridicări la luptă pe întreg cuprinsul Țării Moșilor, inclusiv în zona așezărilor care ani de-a rândul au dus o luptă neostoită pentru apărarea drepturilor strămoșești. Astfel, moșii din Bălceți, Dealul Calului, Ciurcuța de Sus, Ciurcuța de Jos, Albac și Arada, „s-au agitat și amenințat pe proprietarii forestieri“ în vara anului 1936, și au cerut autorităților să le creeze locuri de muncă „pentru plasarea șomerilor care nu-și mai pot întreține familiile cu copii numeroși“. Comisia trimisă la fața locului a ajuns la concluzia că pentru liniștirea „stării de spirit“ care „este agitată“ nu „se poate ajunge prin forțe înarmate, reprimări și prin acțiunea jandarmeriei, ci prin măsuri judicioase“ din partea autorităților în scopul „evitării oricărui început de revoltă care ar putea genera în conflict sîngeros“²⁶.

La sfîrșitul anului 1938 moșii din Măguri, Răcătau, Mărișel și Someșul Rece au refuzat să lucreze la exploatarea pădurilor aparținînd Societății forestiere din Gilău pe motivul că ei „își revendică dreptul de proprietate asupra acestor țărături“. Sub presiunea celor 250 de țărani adunați în curtea întreprinderii, în Consiliul de administrație al Societății a fost numit un reprezentant al comunelor aflate în conflict cu aceasta²⁷.

Acțiunile hotărîte ale moșilor împotriva marilor proprietari funciari, pentru aplicarea corectă a prevederilor democratice ale legii de reformă agrară, se încadrează organic în ampla luptă dusă de întregul nostru popor, în perioada interbelică, pentru libertate socială. Sînt episoade luminoase, eroice ale fiilor Țării Moșilor, a acestui străvechi colț de țară românească. Speranța „că va trebui să ajungă la soare și dreptate și Țara Moșilor“²⁸ a putut deveni realitate însă numai în condițiile socialismului, cînd moșii, stăpîni pe munca și destinele lor și-au făurit o viață nouă, fericită, lipsită de griji și dureri.

²⁶ Arh. St. București, Fond Ministerul Justiției, dosar 18/1936, vol. 1, f. 25.

²⁷ Arh. St. Cluj, fond Parchetul general al Curții de Apel Cluj, dosar 36/1939, f. 2.

²⁸ Ibidem, fond Reforma agrară din 1921, dosar 1, f. 50.

RÉSUMÉ

En faisant appel sources documentaires inédites, l'auteur présente des aspects de la lutte des paysans „moși“ pour obtenir des terres durant 1922—1938, leurs actions fermes contre les grands propriétaires fonciers pour la correcte application des spécifications démocratiques de la réforme agraire, intégrées organiquement dans la lutte du peuple entier, pendant a période d'entre les deux guerres mondiales pour liberté sociale. Ce sont de brillants épisodes des fils de „Țara Moșilor“ de cet ancien coin de pays roumain, dont les espérances sont devenues réalités seulement dans les conditions du socialisme.

PRÉCIS

The author, using the unpublished documentary sources, presents some aspects, as regards the struggle for land, during 1922—1938, of the Romanians from the region of the Apuseni Mountains (moși) their firm actions against the great landowners for the right bringing into operation of the democratic provisions of the Land Reform Law, within the framework of the broad struggle for social liberation carried on, in the inter-war period, by the entire Romanian people. There are evoked the glorious and heroic episodes of the Romanians' life in this ancient part of Romanian country, whose hopes could be achieved only in the socialist conditions.